

Emlékezetpolitika és Márai-projekt a posztszocialista Kassán

Bevezető

2011-ben a pozsonyi Szlovák Nyári Egyetem ösztöndíjasaként látogattam el Kassára. A csoportunkat kísérő szlovák lektorok Milan Kolcunt, az ismert és népszerű kassai turistavezetőt kérték fel, hogy mutassa meg nekünk a helyi nevezetességeket. Sétánkat egy kérdéssel indította: mit gondolunk, ki a leghíresebb kassai? Amikor a csoport néhány magyar diákja erre rögtön rávágta, hogy Márai Sándor, úgy tűnt, a válasszal nem ért egyet, ő ugyanis Martina Hingisovára, a kassai születésű svájci teniszkisasszonyra gondolt. Nyolc évvel később ugyanez a Milan Kolcun javasolta, hogy a kassai repülőteret Márai Sándorról nevezzék el, ahogy Lyon repülőtere is egy író, Antoine de Saint-Exupéry nevét viseli. Sőt, azt is felvetette, hogy Márai felesége, Lola is kapjon egy utcát Kassán.² Miként változhat meg Márai szlovák megítélése ilyen nagy mértékben alig egy évtized leforgása alatt? S milyen szerepe volt ebben annak, hogy 2013-ban Kassa (németül Kaschau, szlovákul Košice), Marseilles-jel közösen az Európa Kulturális Fővárosa címet viselte?

A város egyik hivatalos reklámarca ugyanis 2013 folyamán Márai Sándor,³ a kassai születésű, világhírű magyar író lett, aminek következtében Márai munkássága nemcsak a helyi programokban, hanem a város reprezentációjában is kiemelt helyet foglalt el. Az Európa Kulturális Fővárosa projekt egyúttal arra is lehetőséget teremtett, hogy a szlovák társadalom számára is megismerhetővé

¹ Tudományos főmunkatárs, Szlovák Tudományos Akadémia Társadalom- és Pszichológiatudományi Központ Társadalomtudományi Intézet; szeghy@saske.sk. Eredeti megjelenés: *Central European Horizons* 2. (2021), 1. 21–42.

² Monika Kacejová: *Ulic so ženskými názvami je v našom meste poskromne. Košice: Dnes*, 2019. március 14.

³ A Kulturális Évad programjainak egy része négy Kassához kötődő személyiség, Márai Sándor, Oelschläger-Öry Lajos, Juraj Jakubisko és Fernando Fallik (művésznevén: Gyula Kosice) életműve köré csoportosult.

valjon Márai életműve és személyisége, hiszen 1989-ig az író Magyarországon és „szülővárosában is ismeretlennek”⁴ számított. A Márai-projekt sikerességét ugyanakkor akadályozta az a tény, hogy az íróról meglehetősen aszimmetrikus kép él a szlovák és magyar kollektív emlékezetben. S valóban, a kulturális főváros évad végetértével a szlovák városvezetés nem kezdeményezte egy állandó Márai-kiállítás létrejöttét, annak ellenére, hogy az erre való igény nemcsak a helyi magyar elit, hanem az évente Kassára látogató több ezer turista részéről is megfogalmazódott.

Joggal vetődik fel tehát a kérdés, hogy mit kezd egy ma túlnyomórészt szlovák város a feltűnően gazdag nem szlovák múltjával? Miként tekint Márai Sándorra a jelenkori Kassa szlovák társadalma? Lehetséges-e, hogy ma, a 21. században magyar író legyen egy szlovák város reklámarca? Noha Kassa soknemzetiségű múltja és kulturális öröksége már jó néhány éve foglalkoztatja a szakembereket,⁵ Vanda Vitti zsidó kulturális örökséget tárgyaló monográfiáját leszámítva⁶ eddig csak kis mértékben foglalkoztak a város posztszocialista vezetésének emlékezetpolitikai stratégiáival. Jelen tanulmány a fentebbi kérdések megválaszolására tesz kísérletet a kortárs médiakiadványok, brosrák és útikönyvek, valamint Kassa fontosabb emlékezhelyeinek és emlékezetpolitikai irányvonalainak a vizsgálata révén, külön kitérve az Európa Kulturális Fővárosa 2013 évad, s benne a Márai-projekt sajátosságaira is.

A tanulmány három részre oszlik. Elsőként az elméleti és terminológiai kereteket határolom körül, majd az 1989 utáni helyi emlékezetpolitika néhány aspektusát mutatom be, kiemelten érintve a szlovák városvezetés által létrehozott emlékezhelyeket. Ugyanitt azzal is foglalkozom, hogy milyen helyet foglal el Kassa a szlovák és magyar kollektív történelmi emlékezetben. Végül,

⁴ Louise Ostermann Twardowski: Sandor Marai and the Memory of Exile. *Kafkadesk*, 2019. október 8.; lásd még Saša Petrášová: He Knew Košice, But Košice Never Knew Him. *The Slovak Spectator*, 2002. szeptember 16.; Peter Getting: Slovaks Never Heard of Their Own World-Famous Writer. *The Slovak Spectator*, 2019. február 27.

⁵ Lásd például Veronika Gayer – Slavka Otčenašová – Csaba Zahorán: *Remembering the City. A Guide Through the Past of Košice*. Budapest–Košice, Terra Recognita Foundation – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2013; Frank Henschel: „Das Fluidum der Stadt...” *Urbane Lebenswelten in Kassa/Košice/Kaschau zwischen Sprachenvielfalt und Magyarisierung 1867–1918*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2017; Ondrej Ficeri: *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvateľov Košíc v medzivojnovom Československu*. Bratislava, VEDA, 2019.

⁶ Vanda Vitti: (Trans-)Formationen jüdischer Lebenswelten nach 1989. Eine Ethnografie in zwei slowakischen Städten. Bielefeld, Transcript, 2015.

a tanulmány harmadik részében az úgynevezett Márai-projektet elemzem, felvázolva Márai életrajzát, valamint azt, hogy miként értékeli munkáit a szlovák értelmiség.

1. kép: Kassa látképe a kassai dóm tornyából

Forrás: Zahorán Csaba felvétele, 2005

Terminológiai és módszertani keretek

Elsőként érdemes tisztázni néhány terminológiai kérdést, vagyis hogy mit értek emlékezetpolitika, illetve a város identitása alatt. Nora Rabotnikof szerint az emlékezetpolitika a „múlttal való megbékélést, illetve a visszamenőleges igazságszolgáltatás, történelmi-politikai perek, emlékhelyek felállítása, továbbá dátumok és helyszínek különféle szimbolikus kisajátítása által kialakított stratégiák összességét jelenti”⁷ Amikor emlékezetpolitikáról írok, jelen tanulmányban

⁷ Nora Rabotnikof: Memoria y política a treinta años del golpe. In Clara E. Lida – Horacio Crespo – Pablo Yankelevich (szerk.): *Argentina, 1976. Estudios en torno al golpe de estado*. México, Fondo de Cultura Económica, 2007. 261.

arra a folyamatra gondolok, amelynek során a szlovák városvezetés vagy éppen a helyi magyar kisebbség emlékezéssel kapcsolatos döntéseket hoz. Ugyanakkor a város identitása olyan koncepciót takar, amely „hosszú távon alakul ki, s egy adott város fizikai, természeti, történelmi és szociokulturális jellegzetességeit foglalja magában. Ezért bármely városban a helyi identitás megértése és megbecsülése fontos kérdéssé válik karakterének megőrzése szempontjából”⁸ – írja Mert Rezif Rifaioğlu és Neriman Şahin Güçhan török szerzőpáros. Kassa esetében a helyi identitás szorosan kötődik a Fő utcához és annak vonzáskörzetéhez, ezért az alábbi elemzésben is központi szerepet játszik. Itt játszódtak le a város történelmét meghatározó események, s itt találhatók a legfontosabb építészeti emlékek, műemlékek, szobrok és emléktáblák, Ezenkívül használom Pierre Nora ma már klasszikusnak számító *lieu de mémoire* fogalmát, amely szerint az emlékezhely egy tényleges hely, anyagi, szimbolikus és funkcionális értelemben egyszerre.⁹ Pim den Boer holland történész szerint a Nora-féle megközelítés 1984-es megszületése pillanatában nagyon is ideologikus, nacionalizmussal és értékítélettel telített koncepció volt. A francia emlékezhelyeket azért hozták létre vagy formálták át, hogy megtestesítsék a nemzetállam jelenét és jövőjét, és hogy a francia állampolgárok elméjébe véssek a nemzeti történelem kulcsmozzanatait.¹⁰ Az elmúlt három évtizedben hasonló német, osztrák, holland vagy éppen spanyol emlékezhely-gyűjtő projektek jöttek létre, amelyek abból a francia mintából indultak ki, amely mára bőven túllépett saját keretein. Napjainkban a transznacionális perspektíva, a nemzeteket összekötő emlékezhelyek kialakítása lett az új európai irányzat, amely magát a fogalmat is új tartalommal töltheti meg.

⁸ Mert Nezih Rifaioğlu – Neriman Şahin Güçhan: *The Concept of Identity and Its Identification Process in Urban Conservation Projects*. Conference Paper. A Center for the Study of Architecture in the Arab Region (CSAAR) *Regional Architecture and Identity in the Age of Globalization* című konferenciáján megtartott előadás kézírata. Tunisz, 2007.

⁹ Pierre Nora: *Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux*. In Pierre Nora (szerk.): *Les lieux de mémoire*. Première partie: la République. Paris, Gallimard, 1984. XXXIV–XXXV; Lásd magyarul Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Napvilág, 2009. 13–33; Lásd még: K. Horváth Zsolt: Az eltűnt emlékezet nyomában. Pierre Nora és a történeti emlékezetkutatás francia látképe. *Aetas*, 14. (1999), 3. 132–141.

¹⁰ Pim den Boer: Emlékezhelyek összehasonlító szempontú vizsgálata. *Studia Litteraria*, 51. (2012), 1–2. 24.

Kassa a viharos 20. században

Kassa az első világháború végéig a Magyar Királyság egyik legfontosabb regionális központjának számított. A városnak a 20. század közepéig multietnikus jellege volt, amelyet a régióban már a városalapítást megelőzően jelen lévő szlávok, a középkori szász telepeselek, a 16. század első felétől egyre nagyobb számban megjelenő magyar etnikum, majd az 1840 után tömegesen betelepülő zsidóság egymás mellett élése kölcsönzött a településnek. Az arányok a történelem során módosultak, és míg az 1850/51-es népösszeírás szerint a helyi szlovákság relatív többséget alkotott,¹¹ 1910-re 75,43%-ra emelkedett a magyar anyanyelvűek aránya. Mindeközben továbbra is általános maradt a lakosság többnyelvűsége.¹²

Kassa az első világháborút követően Csehszlovákia része lett, majd 1938. november 2-án, az első bécsi döntés értelmében visszakerült Magyarországhoz, vagyis magyar fennhatóság alatt élte át a holokausztot is. Kassa a második világháború végére elveszítette zsidó lakosságának túlnyomó részét,¹³ majd a csehszlovák kitelepítések, a szlovák–magyar lakosságcsere és a reszlovakizáció következtében a magyar lakosság is atrocitásoknak volt kitéve.¹⁴ Az egymást követő gyors határváltozások, amelyek a 20. század első felében nagyban befolyásolták a kassaiak nemzetiségi önbevallását, egy mára sokat idézett anekdotában is tetten érhetőek, amelyet Tomáš Štrauss művészetteoretikus visszaemlékezéseiben is felelevenített: „*Képzeld, olyan szép álmom volt az éjjel! Azt álmodtam, hogy elment Kassáról az összes magyar... Aztán utánuk ment az összes szlovák... Csak mi kassaiak maradtunk itt...*”¹⁵

¹¹ Czoch Gábor: A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850/51-es összeírás alapján. In Czoch Gábor: „A városok szíverei.” *Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról*. Pozsony, Kalligram, 2009. 155.

¹² Juliane Brandt: Mehrsprachigkeit – ein Weg, verkehrsfähig zu sein. Die Stadtbevölkerung von Kaschau/Kassa/Košice und ihre Sprachen um 1900. *Spiegelungen*, 8. (2013), 1. 52–67.

¹³ Michal Potemra: Židovská otáзка v Košiciach v rokoch 1938–1944. In Anna Jurová – Pavol Šalamon (szerk.): *Košice a deportácie Židov v roku 1944: zborník príspevkov z odborného seminára k 50. výročiu deportácii z Košíc*. Košice, Košice Spoločenskovedný Ústav, 1994. 48.

¹⁴ A csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében 1507 kassai magyar hagyta el a várost. A reszlovakizálásra 12 724 kassai magyar jelentkezett, ami az 1930-as csehszlovák népszámlálás adataival összevetve a helyi magyar lakosság több mint 90%-át tette ki. Lásd Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, Kalligram, 2007. 282, 349.

¹⁵ Tomáš Štrauss: *Moje Košice*. Bratislava, Kalligram, 2012. 52.

1948-ban aztán Csehszlovákia, így Kassa is a keleti blokk része lett. A Kelet-Szlovákiai Vasmű létrehozása és terjeszkedése miatt a lakosság száma 1991-re szinte megkétszereződött, (60 700 főről körülbelül 235 ezer főre ugrott). Ez a gyors demográfiai növekedés jelentős mértékben hozzájárult a magyar lakosság gyors asszimilációjához is.¹⁶ A Szlovák Köztársaság 1993-as függetlenné válása óta Kassa – mint Szlovákia második legnagyobb városa – egyúttal a Szlovák Alkotmánybíróság székhelye is. Lakosainak a száma napjainkban eléri a 229 ezer főt. A 2021-es népszámlálás szerint 84,1%-uk szlováknak, 2,5%-uk magyarnak, 1,8%-uk pedig romának vallotta magát.¹⁷

2. kép: Kassa címerpajzsának 2002-ben felavatott szobra, Arpád Račko alkotása
Forrás: a szerző felvétele, 2020

¹⁶ Adriana Priatková – Ján Sekan – Máté Tamáska: The Urban Planning of Košice and the Development of a 20th Century Avenue. *Architektúra & Urbanizmus*, 54. (2020), 1–2. 80.

¹⁷ A részletes adatokat lásd 2021 Population and Housing Census.

Kassa az egymással versengő magyar és szlovák kollektív emlékezetben

Kassát nem kell különösebben bemutatni a magyar olvasó számára: a város kiemelt helyet foglal el a magyar kollektív történelmi tudatban. A legfontosabb kassai magyar emlékezhelyeknek II. Rákóczi Ferenc Szent Erzsébet-dómban található sírhelye, valamint a nevéhez fűződő Rodostó-ház tekinthetők, amelyeket évente több ezer magyar turista keres fel, s amelyek a fejedelem 1906-os újratemetése óta a város magyar jellegét is megtestesítik.

Ezzel szemben a szlovák turisztikai kiadványokban vagy brosúrákban Kassa „Kelet-Szlovákia fővárosaként” vagy mint „Szlovákia második legnagyobb városa” jelenik meg.¹⁸ A város helye a szlovák kollektív történelmi emlékezetben is meglehetősen halovány. Turócszentmártonnal (Martin), Pozsonnyal (Bratislava), Nyitrával (Nitra), Besztercebányával (Banská Bystrica) vagy egyéb észak-szlovákiai városokkal szemben ugyanis nehéz olyan történelmi személyiséget vagy történelmi eseményt találni az 1945 előtti időszakból, amely meghatározó lenne a szlovák nemzeti szempontú historiográfiában és kollektív tudatban.¹⁹ Az egyetlen kivétel éppen egy 1945-ös esemény, ugyanis a második világháború végén itt hirdették ki a kassai kormányprogramot (1945. április 5.), amely az újjáalakuló Csehszlovákia egyik alapdokumentuma volt. A program VIII. pontja deklarálta a csehek és a szlovákok egyenjogúságát, egyúttal pedig kimondta a németek és a magyarok kollektív háborús bűnösségét. A program megvalósítása a Szlovák Nemzeti Tanács által hozott törvények és az elnök által kiadott rendeletek, az úgynevezett Beneš-dekrétumok révén történt meg. A kassai kormányprogram nevét a második világháború után egészen 1990-ig egy Fő utcai palota – az egykori vármegyeháza, a mai Kelet-Szlovákiai Galéria épülete – is viselte. A szocialista időszakban ez volt Kassa első számú turistalátványossága, és itt rendezték be a „csehek és szlovákok történetének legjelentősebb

¹⁸ *Vitajte v Košiciach. Oficiálny spiervodca mestom.* Slovenská agentúra pre cestovný ruch, Bratislava v spolupráci s KOŠICE – Turizmus. 2011. 2.

¹⁹ Kassa, multietnikus jellege miatt a szlovák és magyar tankönyvekben sem lett felhasználva eszközként a szlovák vagy magyar nemzetépítő és identitásformáló narratívákban például Budával, Debrecennel, illetve Turócszentmártonnal vagy Nyitrával stb. szemben. Lásd Slávka Otčenášová: *Košice ako symbol národnej identity v slovenských a maďarských učebniciach dejepisu po roku 1918.* In Štefan Šutaj (szerk.): *Košice a dejiny – dejiny Košíc.* Košice, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. 130–134.

eseményéről” tanúskodó kiállításokat is.²⁰ A Beneš-dekrétumok utóéletéhez tartozik, hogy 2007-ben a szlovák parlament szentesítette az érinthetetlenségüket, mivel azok a mai szlovák alkotmány részét képezik. Ez nagy felháborodást keltett a szlovákiai magyar közösség körében és Magyarországon is. Mivel a szlovákiai magyarság kollektív tudatában az 1945–1947 közötti kitelepítések sokkal nagyobb traumaként vannak jelen, mint Trianon,²¹ a kassai kormányprogram semmiképpen sem válhatott a helyi magyarok számára legitim emlékezethellyé. Ugyanakkor nem játszott fontos szerepet Kassa 1989 utáni új szlovák identitásának kialakításában sem, noha az egyik 1980-as években épült lakótelep (KVP) ma is a kormányprogram nevét viseli.

3. kép: Kézfertőtlenítő a kassai 7-es villamoson

Forrás: a szerző felvétele, 2020

²⁰ Alexander Frický: *Košice kultúrne pamiatky*. Košice, Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, 1974. 17.

²¹ Štefan Šutaj: Trianon v historickej pamäti na Slovensku. In Miroslav Michela – László Vörös (szerk.): *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava, Historický ústav SAV, 2013. 97–114.

A lokális identitás kialakítása 1989 után

Az 1989-es fordulatot követő években szinte minden közép-európai város saját lokális, nemzeti és európai identitásának keresésébe fogott, lakóik pedig jelentős (geo)politikai és gazdasági átalakulást tapasztaltak meg. Új területi identitások alakultak ki, a városoknak újra kellett definiálniuk nemzethez való viszonyukat, rá kellett találniuk saját identitásukra és múltjukra, úgy, hogy közben az európai uniós integráció és a globalizáció által gerjesztett kihívásoknak és elvárásoknak is megfeleljenek. A *Cities After The Fall of Communism, Reshaping Cultural Landscapes and European Identity* című tanulmánykötetben tizenegy város példáján láthatjuk, hogy mennyire sokféle irányba lehet(ett) ennek az 1989 utáni „önújralfedezési” folyamatnak. A történelemnek, a múlt sajátos értelmezésének és a mítoszépítésnek egyébként is fontos szerepe volt és van a posztoszocialista városok 1989 utáni reprezentációjának alakulásában. „A posztoszocialista városok lakói épp annyira a történelmen keresztül, mint annak ellenében tervezik jövőjüket” – hangsúlyozzák a fent említett kötet szerkesztői.²² A legfeltűnőbb jelenség az, amikor a ma etnikailag homogén városok úgy lépnek a modernizáció útjára, hogy elvesztett sokszínűségüket reklámozzák, mint például Wrocław vagy Vilnius.²³

Ez az önújralfedezési folyamat számos közép-európai városhoz hasonlóan Kassa esetében is nyomon követhető. Csehszlovákia 1993-as felbomlását követően a történelmi belváros felújítása kiemelten fontossá vált a helyi identitás megerősítését célzó emlékezetpolitikában. A Fő utca ekkor nyerte vissza a város életében betöltött központi szerepét, s újra fizikai és szimbolikus központtá, viszonyítási ponttá válhatott, ahol a legemblematisabb építészeti műemlékek, többek között a Szent Erzsébet-dóm, az Állami Színház, a Lőcsei Ház, a történelmi városháza és egy sor, a 13. és 20. század között épült polgári palota áll. A Fő utcának ma újra közösség- és identitásformáló ereje van a helyiek számára.

2002-ben aztán a városvezetés Kassa legrégebbi szimbólumához nyúlt a város modern politikai identitása megerősítése végett. Ekkor ugyanis a város vezetői úgy döntöttek, hogy városcímet ábrázoló szobrot emeltetnek a Fő utca déli részén, pontosan azon a helyen, ahol a 20. század során a különböző politikai

²² John J. Czaplicka – Nida Gelazis – Blair A. Ruble (szerk.): *Cities After the Fall of Communism. Reshaping Cultural Landscapes and European Identity*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009.

²³ Czaplicka–Gelazis–Ruble (2009): i. m. 4.

rendszerek és nemzetépítések szimbolikus térfoglalásának mementói váltották egymást. Ezen a ponton állt a magyar honvéd (1906 és 1919. március 17. között), aztán Milan Rastislav Štefánik szlovák nemzeti hős (1929–1938, 1945–1952), később pedig a magyar szent korona (1938–1945), Sztálin (1949-ben egy rövid ideig), majd Klement Gottwald, az első csehszlovák kommunista elnök szobra (1975 és 1990 között),²⁴ megtestesítve a magyar és a csehszlovák, majd a csehszlovák kommunista nemzetépítés törekvéseit. A városcímer szoborba öntésével Kassa saját középkori szimbólumát újíttotta meg, 1369-ben ugyanis mint város Európában elsőként kapott uralkodó által kiállított címeres levelet.²⁵ 1994 óta a címer adományozásához kapcsolódva rendezik meg minden évben május 7. körül a kassai városnapokat is. 2002 decemberében, Zdenko Trebul'a polgármester és Rudolf Schuster (korábbi kassai polgármester) szlovák köztársasági elnök avatta fel a szobrot a korábbi ideológiai jelképek helyén. Beszédükben kiemelték, hogy a városcímer „a kassai emberek függetlenségének és eredetiségének, egyúttal az iránti elkötelezettségének a szimbóluma, hogy együtt hozzanak döntéseket a város érdekében”.²⁶ Természetesen a jelenleg hivatalban lévő polgármester, Jaroslav Polaček is folytatta a címer kultuszának ápolását: 2019-ben a történelmi városháza falán felavatott egy címert ábrázoló aranszínű emléktáblát, amelynek helyén addig a Szlovák Tanácsköztársaság emléktáblája lógott.²⁷

A középkori hagyományok jelentőségének modern kori felelevenítése természetesen Európa-szerte ismert jelenség, s nem kassai unikum. Találunk rá példát az egykori Hanza-szövetség városaiban,²⁸ de a volt felső-magyarországi kereskedővárosokra is jellemző. Középkori városi hagyományokat kíván felidézni modern kori reprezentációjában az úgynevezett Pentapolitana-projekt is,²⁹

²⁴ Juraj Bauer: *Ďs múltak a stádadok... Emléktáblák és feliratok, címerek, szobrok, monogramok, jelek a házakon*. Košice-Kassa, Kassai Polgári Klub, 2008. 13–17.

²⁵ Jozef Kirt: The Oldest Coat of Arms in Europe Awarded to a City. In Mária Hajduová – Martin Bartoš (szerk.): *Košice in the Coordinates of European History*. Košice, The Košice City Archives, 2013. 66–73.

²⁶ Plastika erbu Košic zdobi centrum mesta. *Korzar*, 2002. december 10. 3.

²⁷ Výročie udelenia erbu. *Košice: Dnes*, 2019. május 9. 6.

²⁸ A középkori város mint modern politikai szimbólum témájában lásd Nicolai N. Petro: The Novgorod Model. Creating a European Past in Russia. In Czaplicka–Gelazis–Ruble (2009): i. m. 58; Olga Sezneva: Locating Kaliningrad/Königsberg on the Map of Europe. "A Russia in Europe" or a "A Europe in Russia". In Czaplicka–Gelazis–Ruble (2009): i. m. 195–215.

²⁹ Pentapolitana. *Košice2013*. Európske hlavné mestó kultúry, 2013.

amely a Confessio pentapolitana, Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kiszseben lutheri tanok szellemében kötött szövetségének hagyományára nyúlik vissza.

4. kép: Márai Sándor emlékműve a róla elnevezett kassai téren, Gáspár Péter alkotása

Forrás: Ötvös Anna felvétele, 2022

„Kassa Franz Kafkája”

A Márai Sándor névvel fémjelzett projektnek elsősorban az volt a célja, hogy bemutassa és népszerűsítse Márai életművét Szlovákiában és Magyarországon. Az 1900 és 1989 között élt, világszerte ismert író Kassán született szász gyökerű polgári családban. Fiatalkori lázadásában 1919-ben rövid ideig a *Vörös Újság*ban publikált, de felnőtt korában már igyekezett tudatosan távol tartani magát a politikától, és ezt többé-kevésbé következetesen végig is vitte.³⁰ Az 1920-as években Németországban és Franciaországban tanult, élt, alkotott, majd 1934-ben jelent

³⁰ Fried István: A politikus író Márai Sándor. In Fried István: „Ne az író történjen meg, hanem a műve.” *A politikus és az irodalmi író Márai Sándor*. Budapest, Argumentum, 2002. 174–188.

meg egyik legfontosabb regénye, az *Egy polgár vallomásai*. A két világháború közötti Magyarországon az egyik legnagyobb hatású középosztálybeli írónak számított. Ugyanakkor nemrég kiadott, *Hallgatni akartam* című esszéjében erről az időszakról s a Horthy-rendszerrel kifejezetten sommás véleményt alkotott,³¹ „kíméletlenül leszámolva az ország és saját társadalmi osztályának háború alatti hibáival, bűneivel”.³² Márai a második világháborút Budán vészelte át, ahol zsidó származású feleségét is bújtatta, ám apósa, a kassai Matzner Samu a holokauszt áldozata lett.³³ Az író 1948-ban emigrált Magyarországról, s kommunista ellemességéből fakadóan nem engedte, hogy amíg ott szovjet csapatok állomásoznak, könyvei hazájában is megjelenhessenek. 1989-ben, nem sokkal a kommunista rendszer bukása előtt, San Diegóban önkézével vetett véget életének.

Kassán 1989 után fokozatosan fedezte fel a helyi magyar kisebbségi közösség Márai munkásságát. 1991-ben emléktáblát helyeztek el a Grosschmid család Mészáros utcai házában, majd 2000-ben az ő nevét vette fel a kassai magyar tanítási nyelvű gimnázium és alapiskola. 2002-ben Márairól nevezték el a Thália Színház stúdióját is, amelynek falán Schrammel Imre „A kassai polgárok” című, Márai egyik műve nyomán készült domborműve is helyet kapott. Ezt követően 2004-ben leplezték le az író szobrát egy csendes kis téren, a műalkotás alatt található közterületet azonban egy helyi magyar szervezet egészen 2007-ig volt kénytelen bérelni a várostól – csak ekkor került a szobor hivatalosan is Kassa tulajdonába. Márai helyi kultuszának ápolása az Európa Kulturális Fővárosa projekt kapcsán jött kapóra a szlovák városvezetésnek, amit a szobor 2013 januárjában történő, tulajdonképpen másodszori felavatása is jól tükrözött. Ekkor a szobornak helyet adó kis tér (ami valójában öt utca találkozási pontja) hivatalosan felvette Márai Sándor nevét.

Magyarországon a politikai rendszerváltást követően a kassai magyar író az új, demokratikus viszonyok egyik „újrafelfedezett” kulturális szimbóluma lett. Népszerűsége egyesek szerint nemcsak műveinek, hanem annak is köszönhető, hogy a száműzetésben töltött élete „Magyarország 20. századi szerencsétlenségeit is visszatükrözi”.³⁴ A magyar olvasóközönség számára Márai a polgári

³¹ Márai Sándor: *Hallgatni akartam*. Budapest, Helikon, 2013.

³² Ablonczy Balázs: Lábjegyzetek Márai Sándor *Hallgatni akartam* című kötetéhez. *Heti Válasz*, 13. (2013), 35. 27.

³³ Ötvös Anna: *Lola könyve. Kassától Márai Sándorig*. Budapest, Helikon, 2017. 97.

³⁴ Tibor Fischer: The Alchemist in Exile. *The Guardian*, 2002. január 5.

értékrendet képviselő, mélyen antikommunista és antifasiszta kassai magyar író testesíti meg, népszerűségét pedig munkáinak külföldi sikere is megerősíti.

5. kép: A Márai Sándor tér táblája Kassán

Forrás: a szerző felvétele, 2013

Ezzel szemben Márai szlovák fogadtatása korántsem (volt) olyan pozitív. A szlovák olvasók számára kétségtől nehezen megemészthető, sőt elfogadhatatlan Márai első bécsi döntést követő tudósításainak örömteli, ünnepi hangvétele, valamint az is, ahogy munkáiban Kassáról mint *felvidéki* magyar városról ír. Ennek megfelelően a szlovák publicisztikában gyakran sovínisztaként, sőt olykor egyenesen fasisztaként jellemzik, arra hivatkozva, hogy a magyar író a Horthy-rendszer híve volt, ami természetesen durva leegyszerűsítés. Az ilyen jellegű írások általában – Márai életművének történelmi kontextusát és gyakran lényegi üzenetét is figyelmen kívül hagyva – nem magáról az életműről, hanem az író személyiségéről alkotnak véleményt.³⁵ Az agresszív hangú szlovák publicistákon kívül Márait egyetlen tudományos körökben mozgó irodalomtörténész – Ján

³⁵ Svätoboj Clementis: *Košické prelúdium maďarského šovinizmu*. (A cikk 2021 decemberében volt utoljára elérhető, a linkje már nem létezik.) Jarmila Durániková: Sándor Márai: Mýtus a pravda. *SME Blog*, 2013. március 8; Pavol Ičo: Sándor Márai. Šovinista, ktorý vebíľ maďarskú okupáciu Košíc. *Slovenské Hnutie Obrody*, 2017. május 16; Milan Lasica, az ismert szlovák humorista egy interjúban szintén sovínisztának tartotta Márait, ugyanakkor elismeri irodalmi tehetségét és nagyra tartja regényeit. Jan Kolář: Nepatřím mezi zklamané. *Divadelní Noviny*, 2012. június 25.

Doruľa, a Szlovák Tudományos Akadémia Jan Stanislav Szlavisztikai Intézetének a munkatársa – illetve éles kritikával, úgy, hogy filológiai elemzést nem is végzett el munkáin, csupán nacionalista és politikai alapon ítélte meg azok tartalmát.³⁶

A szlovák irodalomkritikusok elemzéseiben ennél jóval árnyaltabb képet kapunk Márai munkásságáról.³⁷ Zuzana Demjánová műfordító például azt hangsúlyozza, hogy noha Márai írásaiban tetten érhető bizonyos ellenszenv a szlováksággal szemben, európai léptékű íróként kell rá tekinteni, aki végső soron német származású volt, zsidó nőt vett feleségül, és sem cselekedeteiben, sem írásait olvasva nem tekinthető fasisztának.³⁸ Lukáš Krivošík pedig egy szlovák konzervatív portálon a *Hallgatni akartam* című kötet cseh fordítása kapcsán jelentette ki, hogy Márai írása „feltárja az olvasók számára a magyarok traumáit”,³⁹ s ezért is fontos, hogy műveit szlovákok és csehek is olvassák. Tibor Kočík irodalomtörténész ugyanakkor nemes egyszerűséggel csak „a diktatúrák esküdt ellenségének” nevezi Márait,⁴⁰ miközben Radoslav Passia irodalomkritikus a 20. századi kassai memoárirodalom elemzése révén mutatott rá arra, hogy Márai napjainkban a szlovák irodalmi életben is viszonyítási ponttá vált.⁴¹

2013-ban lényegében egyetlen fő érv szólta Márai Sándor Kassa „reklámarcává” történő kiemelése mellett, mégpedig munkásságának európai jelentősége. Rajta kívül kevés olyan személyiséget talált volna a városvezetés, aki nagyobb európai ismertségnek és elismertségnek örvend. Műveit minden világnyelvre lefordították, regényei különösen Olaszországban, Franciaországban és Lengyelországban népszerűek.

Ezt követően az Európa Kulturális Fővárosa projekt keretében megvalósuló, Márai személyéhez köthető hivatalos programok egyik elsődleges célja az író

³⁶ Ján Doruľa: Hornouhorsko-košický Uhromad'ar Sándor Márai v osidlach karpatsko-uhorskej slovansko-slovenskej traumy. *Slavica Slovaca*, 46. (2011), 2. 97–142.

³⁷ Gabriela Rakúsová: Nedovolili mu slobodne mlčať. *Impulz Revue*, 7. (2011), 3.

³⁸ Zuzana Demjánová: Génius s prímou šovinistu. *SME Kultúra*, 2011. március 9.

³⁹ Lukáš Krivošík: Horthy v Košiciach a smutný Sándor Márai. *Konzervatívny Denník Postoj*, 2019. június 1.

⁴⁰ Tibor Kočík: Praha má Franza Kafku – Košice Sándora Máraia. *Zajtrajšie Noviny*. (A cikk az évkönyv megjelenésekor már nem elérhető.) Lásd még Peter Juščák: Košický Franz Kafka. Sándor Márai, zaprisahaný nepriateľ diktatúr. *Juscak.com*, 2003. október 20.

⁴¹ Radoslav Passia: Márai Kassája a mai Košice jelentérendszerében. *Magyar Lettre Internationale*, (2014), 94. 28–30.

munkásságának Szlovákiában való népszerűsítése lett.⁴² Számos műve ekkor jelent meg első ízben szlovák nyelven, illetve több szlovák nyelvű színházi előadást és kiállítást rendeztek, amelyek középpontjában szintén a Márai-életmű állt. A hivatalos programfüzetekben és brosúrákban Prága mintájára gyakran „Kassa Franz Kafkájaként” hivatkoztak rá.⁴³

Mindez azonban kevésnek bizonyult ahhoz, hogy egy állandó Márai-kiállítás jöjjön létre a városban. A Grosschmid család Mészáros utcai házában, egyúttal a Nemzeti Kisebbségek Klubjának helyiségeiben még 1998-ban nyitottak egy Márai Emlékszobát, amelyet később az Európai Kulturális Évad keretében igyekeztek modernizálni. Az új kiállítás a Márai-hagyatékot őrző budapesti Petőfi Irodalmi Múzeummal való együttműködés keretében valósult meg, s elsődleges célközönségét a városba látogató turisták jelentették.⁴⁴ 2013-at követően Kassa város vezetése a Visit Košice nevű ügynökséget bízta meg a kiállítás fenntartásával, de ők nem biztosítottak a helyiségekhez állandó személyzetet, így megtekintésük igen bonyolulttá vált egy Kassára érkező, szlovákul nem tudó turista számára. Miközben a város fizette a kiállítótermek rezsiköltségét, úgy tűnt, abban már nem volt érdekelt, hogy egy jól működő állandó kiállítás jöjjön létre, amelyet a helyi magyar elit sem volt képes önállóan vagy a várossal együttműködve megvalósítani. Végül a legjelentősebb szlovákiai magyar kulturális szervezet, a CSEMADOK – a Magyar Külügyminisztérium anyagi támogatásával – megvásárolta a Grosschmid család Mészáros utcai házában a helyiségeit, kifejezetten azzal a céllal, hogy ott kiállítást hozzon létre. Az új berendezés ezt követően a pozsonyi székhelyű Kisebbségi Kulturális Alap, vagyis a szlovák kormányzat anyagi támogatásával készült el. 2018 folyamán a Szlovák Nemzeti Múzeum vált az új kiállítás fenntartójává, vagyis a pozsonyi intézmény egyik szervezeti alegységként nyílt meg. Mindezt természetesen hosszú egyeztetések előzték meg Budapest és Pozsony között. Az ünnepélyes megnyitóra 2019 januárjában került sor. Ebben az évben a világ harminc országából mintegy ötezen voltak kíváncsiak az új interaktív kiállításra, amely nemcsak a Márai-életművet mutatja be, hanem az író Kassához való viszonyának és családjának, többek között feleségének is külön figyelmet szentel. A kiállítás minden bizonnyal kulcsszerepet

⁴² A projekt hivatalos honlapja ma már nem elérhető: <http://sandormarai.eu/>; helyette lásd Márai Sándor: *Régi Kassa, álom*. Budapest, Helikon, 2013.

⁴³ Jana Ogurčáková: Sándor Márai sa má stáť košickým Kafkom. *Korzár Košice*, 2011. február 2.

⁴⁴ Marsovszky Miklós: Ismét látogatható a kassai Márai Emlékszoba. *Új Szó Online*, 2011. október 26.

fog játszani abban, hogy Márai öröksége eljusson a helyi szlovák és a Kassára látogató érdeklődőkhöz egyaránt.

6. kép: A Márai Sándor-emlékkiállításnak otthont adó épület

Forrás: a szerző felvétele, 2020

Összegzés

A közép-európai városok radikális változásokon mentek keresztül a 20. században, amelynek folyamán Szlovákia vonatkozásában (is) a legtraumatikusabb sorsfordulóknak a holokauszt, majd a német és magyar közösségek második világháborút követő kényszerszermigrációja, később az asszimiláció, a kommunista rendszer kulturális, de etnikai szempontból sem elhanyagolható homogenizációs politikája bizonyultak. 1993-ban, amikor Szlovákia önálló állammá vált, megkezdődhetett az önújrafelfedezés időszaka. A különféle várostervezési projektek, a történelmi belváros felújítása, majd az Európa Kulturális Fővárosa Évad

keretében lehetőség nyílt a város történelmi emlékeinek, személyiségeinek új európai kontextusban való elhelyezésére. Márai Sándor helyi emlékezetét kezdetben a kassai magyar közösség ápolta, jórészt a magyar állam támogatásával. A város politikai vezetése csak a 2013-as Európa Kulturális Fővárosa projekt előkészítése során döntött úgy, hogy az író munkásságának bemutatása lesz a város egyik kiemelt projektje, amelyben az életmű és a személyiség európai dimenziói kaphatnak hangsúlyt. Az elmúlt évek fejleményeinek köszönhetően Márai szlovák fogadtatása már nem olyan elutasító, mint akár egy évtizeddel korábban, és jelenleg egy hosszabb távú folyamat közepén tartunk. Összességében megállapítható, hogy a még mindig saját azonosságutadatát kereső szlovák város számára Márai inkább az európaiság védjegye alatt válhat modern kassai márkanévvé.

7. kép: A Márai Sándor- emlékkiállítás Kassán

Forrás: a szerző felvétele, 2020

Felhasznált irodalom

- Ablonczy Balázs: Lábjegyzetek Márai Sándor Hallgatni akartam című kötetéhez. *Heti Válasz*, 13. (2013), 35. 27.
- Bauer, Juraj: *És múltak a századok... Emléktáblák és feliratok, címerek, szobrok, monogramok, jelek a házakon*. Košice-Kassa, Kassai Polgári Klub, 2008. 13–17.
- Brandt, Juliane: Mehrsprachigkeit – ein Weg, verkehrsfähig zu sein. Die Stadtbevölkerung von Kaschau/Kassa/Košice und ihre Sprachen um 1900. *Spiegelungen*, 8. (2013), 1. 52–67.
- Clementis, Svätoboj: *Košické prelúdium maďarského šovinizmu*. Online: www.prop.wz.cz/kosicke.htm⁴⁵
- Czaplicka, John J. – Nida Gelazis – Blair A. Ruble (szerk.): *Cities After the Fall of Communism. Reshaping Cultural Landscapes and European Identity*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009.
- Czoch Gábor: A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850/51-es összeírás alapján. In Czoch Gábor: „A városok szíverei.” *Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról*. Pozsony, Kalligram, 2009. 155.
- Demjánová, Zuzana: Génius s prímou šovinistu. *SME Kultúra*, 2011. március 9. Online: <https://kultura.sme.sk/c/5798603/genius-s-primesou-sovinistu.html>
- den Boer, Pim: Emlékezhelyek összehasonlító szempontú vizsgálata. *Studia Litteraria*, 51. (2012), 1–2. 24–31. Online: <https://doi.org/10.37415/studia/2012/51/3998>
- Doruľa, Jan: Hornouhorskó-košický Uhromadžar Sándor Márai v osídľach karpatsko-uhorskej slovansko-slovenskej traumy. *Slavica Slovaca*, 46. (2011), 2. 97–142.
- Ficeri, Ondrej: *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvateľov Košíc v medzivojnovom Československu*. Bratislava, VEDA, 2019.
- Fischer, Tibor: The Alchemist in Exile. *The Guardian*, 2002. január 5. Online: www.theguardian.com/books/2002/jan/05/fiction.reviews1
- Frický, Alexander: *Košice kultúrne pamiatky*. Košice, Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, 1974.
- Fried István: A politikus író Márai Sándor. In Fried István: „Ne az író történjen meg, hanem a műve.” *A politikus és az irodalmi író Márai Sándor*. Budapest, Argumentum, 2002. 174–188.
- Gayer, Veronika – Slavka Otčenašová – Csaba Zahorán: *Remembering the City. A Guide Through the Past of Košice*. Budapest – Košice, Terra Recognita Foundation – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2013.

⁴⁵ A cikk 2021 decemberében volt utoljára elérhető, a link már nem él.

- Getting, Peter: Slovaks Never Heard of Their Own World-Famous Writer. *The Slovak Spectator*, 2019. február 27. Online: <https://spectator.sme.sk/c/22060873/marai-sandor-writer-famous-kosice-slovakia.html>
- Henschel, Frank: "Das Fluidum der Stadt..." *Urbane Lebenswelten in Kassa/Košice/Kaschau zwischen Sprachenvielfalt und Magyarisierung 1867–1918*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.
- Ičo, Pavol: Sándor Márai. Šovinista, ktorý velebil maďarskú okupáciu Košíc. *Slovenské Hnutie Obrody*, 2017. május 16. Online: <https://sho.sk/sandor-marai-sovinista-ktory-velebil-madarsku-okupaciju-kosic/>
- Jarmila Durániková: Sándor Márai: Mýtus a pravda. *SME Blog*, 2013. március 8. Online: <http://duranikova.blog.sme.sk/c/322787/Sandor-Marai-Mytus-a-pravda.html>
- Juščák, Peter: Košický Franz Kafka. Šándor Márai, zaprisahaný nepriateľ diktatúr. *Juscak.com*, 2003. október 20. Online: www.juscak.com/news/sandor-marai-zaprisahany-nepriatel-diktatur/
- K. Horváth Zsolt: Az eltűnt emlékezet nyomában. Pierre Nora és a történeti emlékezet-kutatás francia látképe. *Aetas*, 14. (1999), 3. 132–141.
- Kacejová, Monika: Ulic so ženskými názvami je v našom meste poskromne. *Košice: Dnes*, 2019. március 14. Online: https://kosicednes.sk/zaujímavosti/ulic-so-zensky-mi-nazvami-je-v-nasom-meste-poskromne/?fbclid=IwAR3wrmtfLdqmAJ-n0DFMqcbdbd1XCi-gWslCrvSVKsH2c0P-Jruh_4raqLDpc
- Kirst, Jozef: The Oldest Coat of Arms in Europe Awarded to a City. In Mária Hajduová – Martin Bartoš (szerk.): *Košice in the Coordinates of European History*. Košice, The Košice City Archives, 2013. 66–73.
- Kočík, Tibor: Praha má Franza Kafku – Košice Sándora Máraia. *Zajtrajšie Noviny*. (A cikk az évkönyv megjelenésekor már nem elérhető.) Online: <http://zajtrajsienoviny.sk/2013/02/praha-ma-franza-kafku-kosice-sandora-maraia/>
- Kolář, Jan: Nepatřím mezi zklamané. *Divadelní Noviny*, 2012. június 25. Online: www.divadelni-noviny.cz/milan-lasica-rozhovor
- Krivošík, Lukáš: Horthy v Košiciach a smutný Sándor Márai. *Konzervatívny Denník Postoj*, 2019. június 1. Online: www.postoj.sk/44006/knihomolov-zapisnik-kosican-marai-odhaluje-traumy-madarov
- Márai Sándor: *Hallgatni akartam*. Budapest, Helikon, 2013.
- Márai Sándor: *Régi Kassa, álom*. Budapest, Helikon, 2013.
- Marsovszky Miklós: Ismét látogatható a kassai Márai Emlékszoba. *Új Szó Online*, 2011. október 26. Online: <https://ujsoz.com/kozelet/ismet-latogathato-a-kassai-marai-emlekszoba>
- Nora, Pierre: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Napvilág, 2009.

- Nora, Pierre: Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux. In Pierre Nora (szerk.): *Les lieux de mémoire*. Première partie: la République. Paris, Gallimard, 1984. XVII–XLII.
- Ogurčáková, Jana: Sándor Márai sa má stát' košickým Kafkom. *Korzar Košice*, 2011. február 2. Online: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/5740763/sandor-marai-sa-ma-stat-ko-sickym-kafkom.html>
- Ostermann Twardowski, Louise: Sandor Marai and the Memory of Exile. *Kafkadesk*, 2019. október 8. Online: <https://kafkadesk.org/2019/10/08/sandor-marai-and-the-memory-of-exile/>
- Otčenášová, Slávka: Košice ako symbol národnej identity v slovenských a maďarských učebniciach dejepisu po roku 1918. In Štefan Šutaj (szerk.): *Košice a dejiny – dejiny Košíc*. Košice, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. 130–134.
- Ötvös Anna: *Lola könyve. Kassától Márai Sándorig*. Budapest, Helikon, 2017.
- Passia, Radoslav: Márai Kassája a mai Košice jelentésrendszerében. *Magyar Lettre Internationale*, (2014), 94. 28–30.
- Petrášová, Saša: He Knew Košice, But Košice Never Knew Him. *The Slovak Spectator*, 2002. szeptember 16. Online: <https://spectator.sme.sk/c/20017067/he-knew-kosice-but-kosice-never-knew-him.html>
- Petro, Nicolai N.: The Novgorod Model. Creating a European Past in Russia. In John J. Czaplicka – Nida Gelazis – Blair A. Ruble (szerk.): *Cities After the Fall of Communism. Reshaping Cultural Landscapes and European Identity*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009. 53–74.
- Plastika erbu Košic zdobi centrum mesta. *Korzar*, 2002. december 10. 3.
- Potemra, Michal: Židovská otázka v Košiciach v rokoch 1938–1944. In Anna Jurová – Pavol Šalamon (szerk.): *Košice a deportácie Židov v roku 1944: zborník príspevkov z odborného seminára k 50. výročiu deportácií z Košíc*. Košice, Košice Spoločenskovedný Ústav, 1994. 37–51.
- Priatková, Adriana – Ján Sekan – Tamáska Máté: The Urban Planning of Košice and the Development of a 20th Century Avenue. *Architektúra & Urbanizmus*, 54. (2020), 1–2. 70–87. Online: <https://doi.org/10.31577/archandurb.2020.54.1-2.6>
- Rabotnikof, Nora: Memoria y política a treinta años del golpe. In Clara E. Lida – Horacio Crespo – Pablo Yankelevich (szerk.): *Argentina, 1976. Estudios en torno al golpe de estado*. México, Fondo de Cultura Económica, 2007. 259–284.
- Rakúsová, Gabriela: Nedovolili mu slobodne mlčať. *Impulz Revue*, 7. (2011), 3. Online: www.impulzrevue.sk/article.php?736

- Rifaioğlu, Mert Nezih – Neriman Şahin Güçhan: *The Concept of Identity and Its Identification Process in Urban Conservation Projects*. Conference Paper. A Center for the Study of Architecture in the Arab Region (CSAAR) Regional Architecture and Identity in the Age of Globalization című konferenciáján megtartott előadás kézírata. Tunisz, 2007. Online: www.researchgate.net/publication/284038848_The_Concept_of_Identity_and_Its_Identification_Process_in_Urban_Conservation_Projects
- Sezneva, Olga: Locating Kaliningrad/Königsberg on the Map of Europe. "A Russia in Europe" or a "A Europe in Russia". In John J. Czaplicka – Nida Gelazis – Blair A. Ruble (szerk.): *Cities After the Fall of Communism. Reshaping Cultural Landscapes and European Identity*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009. 195–215.
- Štrauss, Tomáš: *Moje Košice*. Bratislava, Kalligram, 2012.
- Šutaj, Štefan: Trianon v historickej pamäti na Slovensku. In Miroslav Michela – László Vörös (szerk.): *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava, Historický ústav SAV, 2013. 97–114.
- Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, Kalligram, 2007.
- Vitajte v Košiciach. Oficiálny spiervodca mestom*. Slovenská agentúra pre cestovný ruch, Bratislava v spolupráci s KOŠICE – Turizmus. 2011.
- Vitti, Vanda: *(Trans-)Formationen jüdischer Lebenswelten nach 1989. Eine Ethnografie in zwei slowakischen Städten*. Bielefeld, Transcript, 2015.
- Výročie udelenia erbu. *Košice: Dnes*, 2019. május 9. 6.

Internetes hivatkozások

- 2021 Population and Housing Census. Online: www.scitanie.sk/
- Pentapolitana. *Košice2013*. Európske hlavné mestó kultúry, 2013. Online: www.kosice2013.sk/projekty/pentapolitana/

The paper aims to present the memory politics of post-socialist Slovakian towns, especially that of Kosice in Eastern Slovakia. It primarily looks at the post-1989 acts of memory politics of the municipal leadership, the elite of minority elites and of local civil society in order to ask what a predominantly Slovakian town does with its rich Hungarian, German or Jewish heritage. The first part of the paper clarifies the methodology and then presents the process of symbolic takeover of the public spaces after 1989. The author also locates Kosice in the Slovakian and Hungarian collective historical memory. The analysis focuses on those local memory places that occupy centre stage in the activities of the Slovakian municipal leadership and the local Hungarian elite.
